

УДК 59.953:101

ТВОРЧИСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТАЛЬНА КОМПОНЕНТА СУБ'ЄКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Прищак Микола Дем'янович

к.пед.н., доцент, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук

Вінницький національний технічний університет

м. Вінниця, Україна

m_pryschak@ukr.net

Анотація: Доведено, що творчість є важливим системоутворювальним інструментальним чинником актуалізації суб'єктності особистості. Визначено інструментальні компоненти (форми) актуалізації творчості. Акцентовано увагу на таких ключових аспектах творчості (суб'єктотворчості) особистості як рефлексія та інноваційна культура особистості.

Ключові слова: комунікативність, духовність, внутрішня свобода, суб'єкт, суб'єктність, творчість, суб'єктотворчість, мотиваційність, саморегуляція, інноваційна культура.

Вступ. Криза сутнісних засад буття людини у ХХ ст. не тільки загострила проблему «комунікативності буття», але і вивела на порядок денний питання суб'єктної ролі людини у процесі її взаємодії у світі, питання суб'єктності особистості.

Онтологічними, аксіологічними, телеологічними сутностями, умовами та критеріями розвитку суб'єктності особистості є комунікативність, духовність та внутрішня свобода [1]. Але, акцент на онтологічних аспектах суб'єктності не дає відповіді на питання інструментальних чинників актуалізації (розвитку) суб'єктності особистості, не дає відповіді на питання актуалізації (реалізації) основних функцій суб'єктності в бутті особистості: самовизначатися, робити вибір, регулювати, координувати, саморозвиватися, самоактуалізуватися та ін. – бути тією сутністю особистості, яка «управляє» цими процесами як у

внутрішньоособистісному, так і у зовнішньоособистісному вимірах буття особистості – бути суб'єктом свого буття.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що існують різні підходи до визначення набору, системи необхідних «суб'єктно-управлінських» умов, властивостей, засобів, механізмів. Але, узагальнюючи дослідження вчених, можемо побачити, що всі інструментальні, «суб'єктно-управлінські» властивості зводяться, в основному, до трьох інтегральних системоутворювальних компонентів суб'єктності особистості: мотиваційність, творчість та саморегуляція.

Метою статті є дослідження творчості особистості як системоутворювального інструментального чинника актуалізації суб'єктності особистості.

Результати та обговорення. Першим кроком дослідження екзистенційно-інструментальних чинників суб'єктності особистості є відповідь на питання, а що саме детермінує, «запускає», «волить» мотиваційність як компонента суб'єктності особистості, що суб'єкт саморегулює, що є процесом, матерією, ціннісним (смысловим) результатом комунікативної взаємодії як суб'єктної сутності, а в кінцевому результаті, критерієм суб'єктності особистості та її успішної комунікативності у світі? Таким явищем і поняттям є – творчість, як вища форма комунікативності.

На думку К. Роджерса, творчість є найвищим і найкращим проявом особистості, її пізнавальних здібностей, моральних прагнень і естетичних потреб, продуктивним і позитивним станом волі, дії, енергії, свободи [2].

На питанні творчості та особливо спів-творчості наголошує у шостій та сьомій універсалиях «глибинного спілкування» Г. Батищев [3].

Творчість як вільний дар зустрічі, дар міжсуб'єктності – за своєї реалізації дає можливість цілісного прояву креативної природи людської суб'єктивності у формі дійсної свободи (шоста універсалия). Проте досягнення такого рівня творчості можливе тільки на основі спів-творчості: креативна участь у розв'язанні дедалі важчих завдань універсального Космогенезу у вільному служінні йому, в ціннісній посвяченості йому і прийнятті авторитетів такого служіння і такої посвяченості (сьома універсалия). Творчість як чинник

«глибинного спілкування», яке ми визначаємо як «глибинна комунікація» або «комунікативність» завжди у своїй основі комунікативна – є спів-творчістю.

В контексті актуалізації (розвитку) суб'єктності особистості творчість виступає як *суб'єктотворчість*. Суб'єктотворчість синтезує у собі різні форми внутрішньої та зовнішньої творчості особистості і є її вищим рівнем розвитку. Тільки через суб'єктотворчість відкривається людині смисл буття – духовність, тільки через суб'єктотворчість особистість відкривається сама собі як самість.

Аналіз суб'єктності в контексті особистості показує, що суб'єктність це процес самотворчості особистості, як у духовно-смысловому, так і в комунікативному вимірі.

Творчість як ключовий фактор розвитку суб'єктності особистості, містить трансценденцію (внутрішню, зовнішню), різні форми внутрішньої та зовнішньої комунікативності. Процес творчості – це процес «виходу» на глибинні, душевні, духовні горизонти буття людини, що не характерне для понять «діяльність» і «активність». Не існує творчості як «чистої» діяльності або активності, творчість це завжди взаємодія. Не будь-яке, а тільки творче ставлення до діяльності як форми взаємодії, розкриває суб'єктні властивості людини. Тому тільки творчість як комунікативна сутність може бути умовою, «механізмом» розгортання духовності, свободи та суб'єктності загалом.

Можемо визначити логічний ланцюг розгортання, актуалізації суб'єктності особистості: «комунікативна свідомість – комунікативний стан – комунікативна взаємодія – суб'єктотворчість».

Також можемо зазначити, що творчість як найвищий рівень мети розвитку особистості – творча (суб'єктна) особистість, онтологічно, аксіологічно, телеологічно, функціонально та інструментально синтезує у собі всі онтологічні та екзистенційні компоненти суб'єктності особистості (духовність, комунікативність, внутрішня свобода, мотивація, саморегуляція та їх форми). Творчість, з одного боку, є важливою умовою розвитку суб'єктності особистості, а з іншого мегаметою особистості як критерію «ефективної взаємодії» (комунікативності) особистості у світі.

Духовність, комунікативність, внутрішня свобода актуалізують, запускають

механізм та процес творчості особистості, з іншого боку, творчість є чинником розвитку, актуалізації духовності, комунікативності та внутрішньої свободи.

Суб'єктотворчість особистості в екзистенційно-буттєвому вимірі суб'єктності особистості актуалізується у формах комунікативності (рефлексія, діалог «Я – Я», критичне мислення, уява та ін.); духовності (світогляд, почуття, стани, якості, властивості, мотиваційність та ін.); внутрішньої свободи (самоствійність, самовизначення, саморегуляція) та як внутрішній стан особистості – стан суб'єктотворчості.

Екзистенційно-інструментальними компонентами актуалізації суб'єктотворчості особистості є інструментальні форми комунікативності: мислення, уява, рефлексія, саморефлексія, критичне мислення, діалог, комунікативна взаємодія та ін. – як механізми суб'єктної творчості особистості.

Першим, в процесі розвитку особистості та її суб'єктності запускається *пізнавальний аспект творчості (суб'єктотворчості)*. Потреба в пізнанні – є однією з інтенцій суб'єктності особистості, однією з головних характеристик суб'єкта, однією зі складових інтегрального компонента суб'єктності особистості – творчості.

Ключовим механізмом творчості як комунікативної свідомості є *рефлексія (саморефлексія)*. Рефлексивний компонент суб'єктності особистості є складовою інтегрального компоненту творчості (творення себе та навколишнього світу – творення свого буття).

Так, на думку К. Роджерса, в основі самоактуалізації особистості, яка повноцінно функціонує, лежить механізм рефлексії, прагнення до творчої реалізації глибоких особистісних смислів [4].

Як показав теоретичний аналіз, на думку більшості дослідників, рефлексія є одним з найважливіших проявів самосвідомості. Під рефлексією розуміється розумовий (раціональний) процес, спрямований на самоаналіз, саморозуміння і самоусвідомлення людиною себе самої. Психологія рефлексії, як наукова проблема, зосереджена на вивченні особистісної рефлексії – процесу усвідомлення себе як особистості взагалі. Тому рефлексія є важливою передумовою розвитку суб'єктності [5, с. 329].

Суб'єктність є наслідком процесів усвідомлення людиною самої себе і самоуправління на основі цього усвідомлення. Розвиток особистості здійснюється у процесі організації та інтегрування людиною свого внутрішнього світу. Це є шлях до себе, шлях до самопізнання й самоусвідомлення. З цього приводу С. Максименко стверджує, що психічний розвиток тільки тоді стає розвитком особистості, коли він починає являти собою рефлексію людиною власного досвіду. З цього моменту людина сама визначає напрями власного розвитку, контролює його і несе за нього відповідальність. Це є те, що в сучасній психології називають саморозвитком [6]. Саме через саморозвиток і здійснюється формування суб'єктності людини [5, с. 330].

На основі розуміння сутності онтології людського буття як специфічного виду активності В. Ямницький пропонує виділити окрему її категорію – життєтворчу активність особистості. Вона трактується як сполучна ланка, крізь яку, за наявності рефлексії, здійснюється взаємозв'язок між процесами адаптації й творчості на рівні самореалізації (саморозвитку, самоактуалізації) як прикінцевої мети адаптивних процесів, з одного боку, та креативності як інтегральної характеристики життєвої активності – з іншого [7]. Для досліджень, предметом яких є вивчення особистісного аспекту рефлексії, властивим, на думку вченого, є розуміння рефлексії як процесу осмислення особистісних змістів (психічних образів, з якими ототожнює себе «Я»), що обумовлює їх зміни й породжує новоутворення особистості [8].

Важливим чинником як і творчості, так і розвитку суб'єктності загалом, є *інноваційність особистості*: стан особистості (свідомість, установка), який актуалізує потребу особистості в інноваційній діяльності, сприйнятливність особистості до нових ідей, її готовність і здатність підтримувати й реалізовувати інновації у всіх сферах життя. На жаль, науковці приділяють мало уваги інноваційності як важливому чиннику творчості особистості.

Інноваційність як «потреба відкриття нового», потреба у нових горизонтах взаємодії, є на нашу думку однією з генетичних інтенцій в розвитку особистості та її суб'єктності. Без інноваційності як несвідомої установки, як внутрішнього стану, неможливий розвиток самотворчості особистості, неможливий розвиток

суб'єктності особистості. На основі інноваційності формується інноваційна культура особистості.

Інноваційна культура особистості – сукупність індивідуально-психологічних, етичних та суб'єктних якостей особистості, які актуалізують внутрішню потребу особистості в інноваційній взаємодії (діяльності), сприйнятливість особистості до нових ідей, її готовність і здатність підтримувати й реалізовувати інновації у всіх сферах життя [9].

Така культура забезпечує окремій особистості принципи інноваційної моделі поведінки. Таким чином, інноваційну культуру необхідно розглядати не тільки як результат, але і як своєрідний спосіб взаємодії (діяльності) та мислення людини. Вона відображує не лише рівень розвитку суспільних інноваційних процесів, але й міру участі в цих процесах людей, їх потребу в інноваційній діяльності. Її наявність та розвиток забезпечує сприйнятливість людей до нових ідей, їх готовність і здатність підтримувати й реалізовувати інновації у всіх сферах життя.

Творчість (суб'єктотворчість) синтетично пов'язана з мотивацією. Мотивація творчості – це осяяння, інсайт, самоусвідомлення власних здібностей, свобода від обов'язковості стандартів, штампів, рутини, повсякденного, це бажання нового, незвичного, це енергія, подолання перешкод, які не дають їй розвиватися. Творча діяльність пов'язана з осмисленням буття; потрібні колосальні зусилля, щоб пробитися крізь стереотипи, буденність, котрі блокують потік внутрішніх смислів. Рутинні операції притупляють мотивацію, енергія інтересу їх стимулює. Блокує творчі процеси обмеженість наших інтересів, наш прагматизм, відсутність свободи [10, с. 7].

З іншого боку, творчість це завжди самотворчість і поєднана з саморегуляцією як інструментальною компонентою внутрішньої свободи.

Висновки. Творчість є важливим інструментальним чинником актуалізації (розвитку) суб'єктності особистості. Екзистенційно-інструментальними (екзистенційно-управлінськими) компонентами актуалізації творчості суб'єктності особистості є рефлексія, мотиви, воля, самовизначення, самодетермінація, відповідальність та ін.

Список літератури

1. Прищак М. Д. Комуникативно-духовний підхід до суб'єктності особистості. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): журнал*. 2023. № 1(19). С. 486–502 (564 с.). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3462>
2. Rogers C. R. Bringing Together Ideas and Feelings in Learning. *Learning Today*, 5, Spring, 1972. pp. 32–43.
3. Батищев Г. С. Найти и обрести себя. Особенности культуры глубинного общения. *Вопросы философии*. 1995. № 3. С. 95–129.
4. Бочкарьова Н. С. Гуманістичний характер цінностей у педагогічній системі К. Роджерса. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv /NN15/11 bnsskr.pdf>
5. Надюк Н. М. Розвиток рефлексії як суб'єктної здатності до професійної діяльності викладача вищої школи. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 17. С. 327–336.
6. Максименко С. Д. Розвиток психіки в онтогенезі. Київ: Форум, 2002. т. 1. 319 с.
7. Богданова Н. Культура життєтворчості особистості. Філософсько-світоглядний аналіз. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 302 с.
8. Ямницький В. М. Суб'єктність та відповідальність як системоутворювальні параметри життєтворчої активності особистості. *Психологічний часопис*. 2016. № 2 (4). С. 163–174.
9. Прищак М. Д., Залюбівська О. Б. Педагогіка, психологія та методика викладання у вищій школі: навч. посібник. Вінниця: ВНТУ, 2020. 160 с.
10. Левченко Т. І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності: монографія. Вінниця: Нова книга, 2011. 448 с.